

E. Odétekt, sept.-okt. 1933.

Skörden.

När det gällde skörden var det särskilt viktigt, att den skedde i rätt tid, eftersom det ju på hösten alltid kunde vara fara för fröst och regnperioder. Huru uttryckte man reglerna rörande skördetiden, dess början och slut? Ex.:

"Den som ej skördar medan bromsen biter, han får äta det kon skiter." (Smål. 3208:2).

"Bartolomeus skola korn och råg stå i snes." (Dal. 2536).

Vid Mickelsmäss borde skörden vara inom väggarna. (Vrml. Upl. Dal. Häls. Jtl. Ång.).

Gällde det som regel, att om det såg ut att bli frost, så skar man hellre för tidigt? En sådan regel har uttryckts så:

"Bättre få en grön nek än en frusen." (Vgl. 111:234).

Skar man återigen för grönt, så kunde det kallas att "skära sig oåret". (Nb. 1835:13).

Hade man märken på när kornet var så moget, att det var dugligt till utsäde? Ex.:

När kornet blivit så kraftigt, att det stod i fingret när man tryckte ned det, då var det dugligt till utsäde. (Ång. 1919:8).

Rörande utsikterna för bärgningsvädret gav man redan tidigt akt på vissa märkesdagar. Ex.:

Går solen upp klar på Trefaldighetssöndag, så får man gott bärgningsväder. (Vgl. 25:65).

"Om Marta får torka sin bök, då får bonden torka sin rågrök." (Nrsk. 1195).

"Regnar det Petri fäng
mältar rågen uppå äng." (Upl. Vgl. Vrml.).

Ansågs det att skördearbetet borde börjas viss dag, eller att vissa dagar voro ogynnsamma? Ex.:

"Alla slag av skördearbeten borde börja en fredag, så komme de att gå raskt undan. Men däremot akta sig för att börja eller avsluta skörde- och bärgningsarbeten på en torsdag; ty Tor var en storätare, och det bleve ingen drygsel i grödan." (Vgl. O. I s. 181).

Huru fördelade sig karlars och kvinnors göromål vid sädesskörden?

Förekom särskild klädsel vid skörden? Ex.:

"När man tog upp säd, hade man sädesholkar av vitt linne." (Ögl. 1642).

Förekom särskilda maträtter? Ex.:

Första kvällen vid rågskörden bjudes på rågmjölsgröt av nya rågen, malen på handkvarn. (Ögl. 1930:3).

Förekommo under arbetet skämtsamma upptåg och talesätt? Ex.:

Skar någon slarvigt, så att några strån blevo kvarstående, så vred man ihop dem till en "käring" åt honom. (Nr. 3638).

Den som välter med ett lass under bärgningen, får bestå ett halvstop brännvin åt byalaget, "Välthaltstopet". (Öl. 5400).

Var skördekarlen förargad på den som tog upp säden efter honom, kunde det hända, att han skar fort och lade säden illa, så att det skulle bli arbetsamt för henne. Vad kallade man dylikt sätt att skära ("mata kvinnfolk", Upl. 26:1)?

Hade man något skämtsamt talesätt om den som skar sig (att han "skårat skördegröten". Smål. 2376:6). Sades det, att denne sedan ej fick smaka skördegröten?

Vilka seder och bruk knöto sig till sädesskördens slut?

Vad kallades det att skära sista stycket eller sista stråna (ta haren, slå haren, skölhara, sticka geten, ha hyndan på haget)? Brukade man kappas om att få skära de sista stråen, eller ansåg man det vara försmädligt att behöva göra det? Har man någon förklaring till uttrycket "ta haren"? Har det förekommit, att någon slags skördegröt har kunnat kallas änghare e.d.?

Hade man särskilt namn på sista kärven (rullnek, lyktnek, lodaren, kärvingen, städdaren, vångasoen)?

Ha särskilda seder knutit sig till den? Ex.:

"Lodaren" göres så stor som möjligt för att den skall synas över hela gårdet (Nr. 1205:1). Förekom sådan sed endast på herrgårdsgården eller även på smågårdar?

Sista neken bands med ett par tre band; med så många band som man hade kreatur (Nr. 1801:3, Vrml. 5075).

Sparades sista kärven? Användes den på särskilt sätt? Vid julen? Eller förekom det, att den kvarlämnades på åkern? Anförde man någon förklaring på varför man gjorde så?

Vilka tydor och talesätt knöto sig till sista kärven? Ex.:

Blir sista kärven stor, blir det större skörd nästa år, annars tvärt-

om (Nr. 3924).

Är sista kärven mindre än de andra, så skall den kvinna, som binder den, få ett barn. (Ång. Vbt.). Vad kallas en sådan kärve (skväk, unge)?

Sista kärven ville ingen ungdom binda, ty den, som band den, skulle ej bli gift. (Boh. Fm. o. ft. 1930).

Vilka övriga tydor känner man till? Ex.:

Blir en nek över, då säden sättes upp, kallas den för "horunge", skam om en kvinna fick den. (Öl. 5400).

"Det fick inte bli uddanek — det blev dåligt år då." (Vgl. 1505:4).

"Avglömd nek bådär ej gott." (Vgl. 1505:4). Vad betydde den?

Äro de ljusa axen övervägande, blir det mera råg nästa år. (Vgl. 3264).

Vidtog man under skörden eller vid dess slut några åtgärder för god skörd kommande år? Ex.:

Vid skördens början skär man av några strån, bryter av axen och sticker ner dem i "stubbpiporna", kallas "fylla stubb", man skulle då få god skörd nästa år. (Sdml. 811).

Vid skördens slut lämnar man kvar så mycket säd oskuren, som man kan omfatta med bägge händerna, böjer ned den i en ring och lägger en sten på; man drager ur några strån ur sista kärven eller sista lasset eller räfsar samman dem på åkern och lägger under en sten. Vilka uttryck hade man rörande denna kvarlämnade säd (att man lämnade "äldersvån" Jtl.; lämnade åt "glopson"; "skickade glopson ifrån sig". Smål.)? Har man någon förklaring rörande dessa uttryck?

Hade man några seder i övrigt vid skördens slut? Ex.:

"När åkern var skuren, skulle skördelaget pusta rena, sätta sig och vila på renen, att inte bära kraft med sig ur åkern." (Vgl. O. I).

"Vid skördens slut prydde man huvudbonaden med flätor av halm." (Med. 1876:1).

När man slutat skära rågen, spelte man "brynemarschen" på liarna (Vgl. 1783:18). Känner man till orden till "brynemarschen"? Beskriv hur den "spelades"!

Den som är långsam och blir sist vid skörden får sig tillskickad en halmgubbe (Smål. 2411). Känner man till någon dylik sed? Hade man någon benämning på halmgubben eller den, som fick den?

Kunde det sägas, att den bonde i byn, som fick sist uppskuret, fick "skördekatten"? Vad ansågs om detta, ex. att grödan blev odryg, ty skörde-katten ät (Vgl. O.I). Vad menade man med ett sådant uttryck?

Att komma hem med sista lasset vid grödans bärgande skulle medföra otur med grödan följande år, därför jäktade man med bärgningen. (Upl. 303:494).

Hur tillgick det vid sädens inkörande och inläggande på logen? Vilka seder och bruk knöto sig härtill? Ex.:

Man hurrar när sista lasset köres in; sista lasset prydes med blommor och grönt; den sista kärven, särskilt bunden, ställes upp i sista lasset; sista lasset köres fort; skördefolket skall åka i det.

Känner man till dessa eller andra liknande seder? Beskriv dem i så fall!

Hade man särskilda namn på sista lasset?

Hur tillgick när säden lades in i sädesladan? Vilka benämningar hade man på dem som voro behjälpliga därvid? Ex.:

"Den person, som stod utantill och kastade nekarne över skefta (väggpartiet, nu vid logen), kallades skeftakråka eller glufs i hul, den därnäst, som stod på logen och slängde i ladan, agnakråka, den som stod i ladan, skettkråka, samt därnäst, även i ladan, gullkråka, och till sist den, som kröp på nekarne, packade och lade stälarne, läekatten" (Vgl. O.I).

Vilka åtgärder vidtog man för att ej råttorna skulle äta av säden? Ex.:

Malört och enris lades under första varvet säd; livsticka lades bland säden (Smål. Vgl.).

Första varvet säd skall läggas in under fullständig tystnad, annars "får råttorna makt med säden" (Smål. 92:44).

Första neken skall slås mot en stock, så blir det ej råttor i säden. (Ögl. 3162:9).

Man skulle tala om kattor när man lade första varvet: säga att man kom med "ett lass kattor" när man kom med första lasset (Vgl.). Utspann sig därvid någon replikväxling? Ex.:

- Va ä dä du kör? - Ett lass katter. - Va ska då rättan ha till mat? - Sten å ben å bunnerot.

Eller vid inläggningen: - Va ska musa ha? - Sten å ben å bunnerot. (Vgl. O. I). Förekom det då också att man lade sten, ben och "bunnerot" (rötter av åkerartemisia) under första varvet av säden?

När man kört in sista sädeslasset, skulle en kvinna genast stänga grinden, så äta icke råttorna av säden. (Vgl. 25:65).

Vidtog man också där man hässjade säden några åtgärder för att ej råttor skulle hemsöka hässjan? Ex.:

Vända de första axen i hässjan mot Nordstjärnan; plocka gräs av alla slag, göra en boll därav, vända bakändan mot hässjan och i denna ställning stoppa in gräsbollen i hässjan (Dal. Ordb.).

Brukade man vid inläggningen även lägga ned brännvin eller annat, som sedan skulle förtäras vid tröskningen?

Vilka tydör och märken voro förknippade med inkörningen av säden? Ex.:

Det är gott tecken om en katt hoppar upp på ett lass, då man kör säd, däremot betyder det ont, om höns komma upp i vagnen och plocka. (Vgl. 18). På vilket sätt ansåg man detta inverka?

Blir sista lasset stort, så blir det god skörd nästa år, blir det litet, så blir det liten skörd. (Upl. 2253:2).

Om ett fruntimmer tar in sista kärven, föds mest kvinnfolk det året; om en man gör det, föds mest manfolk. (Vgl. 1067:4).

Ett kvinnfolk skulle sopa upp spillsäden vid ladan, så fick man kvigor och honlamm, annars tvärtom (Vgl. O. I).

Vilka uppgifter hade man om ärtskörden? Ex.:

Ärterna böra vara i lada före Bartolomeus. Talesätt: "Bertla hur de bertla vill, ska ja ha mina ärter in" (d.v.s. att hur väderleken än var, så skulle man ha in sina ärter då. Upl. 303:636 a).

Vilka uppgifter om potatisupptagningen?

När kan man först få börja ta upp potatis för husbehov? Ex.:

"Vid Petri fäng
ska petätera koka i fläng." (Vgl. G-d).

Elfte söndagen efter trefaldighet får man första gången ta upp "ny-potatis" (Ång. 1538:15; 1919:12).

Bartolomeusdagen får man börja ta upp nypotatis. (Ång. 3571:6).

När började sedan potatisskörden? Var det någon bestämd tid man ansåg sig böra börja, ex. för att hinna få dem under tak till Mikaeli eller före en viss marknad, som alla gärna ville besöka? Eller rättade man sig utslutande efter mognad, väderlek och tid?

Brukade man sammankalla hjälp till potatisupptagningen (petätehjälpen, pärhjälpen)?

Beskriv arbetsförhållandena!

Förekom några särskilda seder och bruk, ex. att sista potatisståndet ej togs upp utan kvarlämnades? (Vrml. 1266). Har man någon vetskap om varför man på detta sätt skulle lämna något av skörden?

Brukade de, som först slutat, hurra för att de andra skulle höra, att nu voro de färdiga?

Förekom något särskilt avslutningskalas efter potatisupptagningen? Hur kallades det (löktekalas, pärgälle)? Hur tillgick det?

Hade man annars något större skördekalas sedan allt var "bärgd i hus"? Hur benämndes dessa gillan (bärslalek, sluteröl, lyktekalas, vallgästbud, skölgälle, skördegröt, skårgäll)? Hur tillgingo de? Vilken traktering bjöds? Hur roade man sig? Särskilt ungdomen?
